

УДК 330.46:657.05

Івахненко С. В.

МЕТОДОЛОГІЯ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ

У статті розглядається проблема визначення методу фінансово-господарського контролю в економічній літературі. Проаналізовано базові загальнонаукові поняття категорії, методу, методики стосовно науки про господарський контроль.

В Україні тривають процеси концентрації та інтернаціоналізації промислового капіталу. В цих умовах підприємства змушені застосовувати сучасні світові методики бізнесу, в тому числі технології аудиту і внутрішнього контролю. Однак, часто запозичення таких методик не супро-

воджується вивченням теорії питання, яка лежить в основі цих видів діяльності.

Мета дослідження

Метою написання цієї статті є визначення поняття методу фінансово-господарського контро-

лю та системи категорій, понять і термінів, що в підсумку визначають метод цієї науки.

Постановка проблеми

Методики аудиту, фінансового контролю, контроліну, внутрішнього контролю та аудиту базуються на методах фінансово-господарського контролю. Характеризувати фінансово-господарський контроль, що, з одного боку, є самостійним науковим напрямом, а з іншого, практичною діяльністю, можна як з позиції теорії, так і з позиції практики. В першому випадку мають на увазі насамперед концептуальні основи науки, в другому - конкретні методи та способи здійснення контролю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Методологічним питанням контролю присвятили свої роботи М. Білуха, Ф. Бутинець, О. Шпіг, В. Мурашко, Б. Усач та інші автори. Однак, і досі немає однакості у визначенні методу фінансово-господарського контролю та його складових. І. Білобжецький з цього приводу пише: «Одним із суттєвих недоліків в розвитку теорії господарського та фінансового контролю є відсутність необхідної єдності в трактуванні основних теоретико-методологічних питань - предмету і методу, класифікації видів, форм і методичних (технічних) прийомів контролю» [2, с. 23].

Викладення основного матеріалу дослідження

Методологія - це філософське вчення про метод пізнання і перетворення дійсності; використання принципів світогляду до процесу пізнання, до духовного мистецтва взагалі і до практичного зокрема. Поняття «методологія» має два основні значення: система визначених способів та прийомів, які застосовуються в тій чи іншій сфері діяльності, вчення про цю систему, загальна теорія методу, теорія в дії [6, с. 300]. Мето-

дологія - це загальний підхід до вивчення економічних явищ, що містить систему методів і прийомів аналізу за визначеного філософського підходу. Методи є інструментами, прийомами дослідження і відтворення результатів досліджень у системі економічних категорій і законів. Завданням методології будь-якої науки є не розробка різноманітних технічних прийомів, які застосовуються в тих чи інших конкретних науках, а вирішення принципів гносеологічних питань, пов'язаних із загальним характером пакового пізнання в цілому. Її призначення - зрозуміти закономірності і специфічні особливості наукового пізнання як складного діалектичного процесу, що здійснюється в різноманітних, але взаємопов'язаних формах за допомогою протилежних, але таких методів, що діалектично доповнюють одне одного [13, с. 9]. Під методологією контролю слід розуміти вчення про метод пакового дослідження, тобто знання всієї сукупності способів і прийомів теоретичного пізнання господарських явищ з точки зору їх законності, доцільності й достовірності. Головна мета методології науки - вивчення методів, способів і прийомів, за допомогою яких набувається та обґрунтовується нове знання в науці, досліджується її предмет.

Метод - це форма практичного і теоретичного освоєння дійсності, що виникає із закономірностей руху об'єкта, що вивчається, система регулятивних принципів перетвореної, практичної або пізнавальної, теоретичної діяльності. Ю. Лачінов вважає, що предмет і метод кожної (будь-якої науки) розглядається як первинна, основна, системоутворювана єдність протилежностей конкретної науки [8, с. 23].

Досить часто в літературі поняття методу і теорії ототожнюються. Однак, це не так. Їх схожість у тому, що вони взаємопов'язані, і в своїй єдності є аналогом, відображенням реальної дійсності (табл. 1). Вони взаємоперетворюються:

Таблиця 1. Відмінності між теорією і методом

Ознака порівняння	Метод	Теорія
1. Сутність	Початковий нункт і передумова наступної діяльності	Результат попередньої діяльності
2. Основні функції	Регуляція й орієнтація діяльності	Пояснення і передбачення (з метою пошуку істини, законів, причин тощо)
3. Складові	Система нормативів і правил, що виступають як знаряддя подальшого пізнання і зміни дійсності	Система ідеальних образів, що відображають сутність, закономірності об'єкта
4. Спрямованість	Націлена на виявлення способів і механізмів його дослідження та перетворення	Націлена на вирішення проблеми - що собою являє даний предмет

теорія, відображаючи дійсність, трансформується в метод шляхом розробки, формулювання принципів, правил, прийомів тощо, що впливають з неї. Згодом вони повертаються в теорію (а через неї - і в практику), адже суб'єкти господарювання (підприємства) застосовують їх як нормативи для організації власної контрольної (у випадку саме фінансово-господарського контролю) діяльності. Таким чином, теорії, закони, категорії та інші абстракції ще не становлять методу.

Більшість авторів методом фінансово-господарського контролю вважають сукупність прийомів та способів дослідження (М. Білуха [3, с. 58], В. Мурашко [10, с. 22], В. Андреев [1, с. 256], Б. Усач [11, с. 27], В. Дерій [5, с. 7]). Однак, ми не згодні з визначенням методу контролю як системи вивчення предмету контролю, тому що це відповідає визначенню контролю як процесу. Також вважаємо неточним визначення О. П'піга [12, с. 19]: певним чином автор визначає напрям контролю, але не вказує на сутність методу. Водночас, на нашу думку, трактування методу контролю як «підходу до явищ, що становлять предмет даної науки» (В. М. Мурашко [10, с. 22]), необгрунтовано. Викликає заперечення також і визначення методу контролю як окремої контрольної-ревізійної дії [9, с.81]. Автори взяли за основу прикладне значення методу, нехтуючи необхідністю існування загальної теорії методу.

Потребують певного уточнення й ототожнення методу контролю із сукупністю методичних прийомів (М. Білуха [3, с. 58]), з прийомами контролю (В. Андреев [1, с. 256]). Прийом - це певна сукупність дій, спосіб - це система прийомів і дій, а метод, у свою чергу, - сукупність способів та прийомів. Саме тому метод - поняття ширше, що містить не лише прийоми, але й сукупність певних способів здійснення контролю (рис. 1).

Виходячи з цього, вважаємо, що метод фінансово-господарського контролю - це сукупність способів і прийомів перевірки законності, достовірності й доцільності операцій суб'єкта господарювання шляхом документального дослідження, визначення реального стану, порівняння і оцінки результатів перевірки.

У широкому розумінні слова «метод контролю як науки» є системою теоретико-пізнавальних категорій, базових (фундаментальних) концепцій, пакового інструментарію (апарату) і регулятивних принципів організації контролю, тобто маємо чотириелементну модель. Зрозуміло, що перший і третій елементи характеризують статистичну компоненту методу, останній елемент - його динаміку щодо третього елемента, тобто він стоїть обох компонентів.

Категорії фінансово-господарського контролю - це найзагальніші ключові поняття даної науки. Базові концепції визначають логіку організації контролю та використання його прикладних методів на практиці. Необхідність їх ідентифікації і виділення визначається стохастичністю та варіабельністю будь-якого управлінського рішення, в тому числі й рішення за результатами контролю. Паковий інструментарій (апарат) контролю - це сукупність загальнонаукових і конкретних наукових способів організації та здійснення контролю. Принципи і базові концепції контролю регулюють процедурний аспект його методології та методики. До них належать: дієвість, всеосяжність, раціональність, об'єктивність, системність тощо.

Основним і найдинамічнішим елементом методу будь-якої науки є її науковий апарат, який часто трактується як метод такої науки у вузькому розумінні. У сучасних умовах практично неможливо відокремити прийоми та методи будь-якої науки, властиві лише їй, оскільки спостерігається взаємопроникнення наукових інструментаріїв різноманітних науки.

З позиції практики контроль є одним із найвагоміших важелів, за допомогою якого здійснюється вплив на економіку суб'єкта господарювання. Цей вплив здійснюється завдяки механізму зворотного зв'язку.

Аналізуючи методи контролю, професор Ф. Бутинець [4] стверджує, що їх можна поділити на такі групи: всезагальні методи пізнання (філософські), загальнонаукові, запозичені з інших наук та спеціальні. До всезагальних належать діалектичний, метафізичний, інтуїтивний, феноменологічний, герменевтичний методи пізнання. До загальнонаукових - методи філософії, властиві будь-якій науці і практичній діяльності.

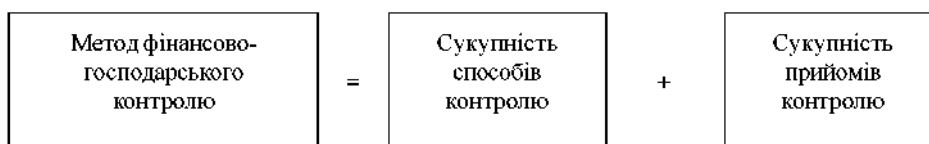

Рис. 1. Визначення методу фінансово-господарського контролю (у вузькому розумінні)

Запозиченими визначають методи, що є спеціальними і розробленими в інших науках, а в цій науці використовуються частково.

На нашу думку, всі методи наукового дослідження доцільно поділити на дві групи: загальнонаукові та спеціальні. Оскільки відбувається взаємопроникнення методів одних наук в інші, вважаємо, що немає потреби окремо виділяти запозичені методи. Щодо загальнонаукових методів, їх загальноновизнана класифікація є такою:

- 1) наукові методи емпіричного дослідження;
- 2) наукові методи теоретичного дослідження;
- 3) загальнологічні методи і прийоми пізнання.

Усі вищеперелічені методи базуються на використанні універсальних закономірностей розвитку об'єктивного світу і закономірностей його пізнання, ці методи базуються на теоретичних знаннях.

Як стверджує В. Штофф, «кожна наука має власні спеціальні методи, досить ефективні і плідні в її предметній області, але які, як правило, не використовуються в інших» [13, с. 5]. Особливістю цих методів є те, що вони керуються знаннями законів, істотних зв'язків і відносин визначеної обмеженої частини реальності, зводяться до практичного використання законів і теорій, що належать до тієї чи іншої конкретної форми руху матерії. Однак, придатність використання спеціальних методів обмежується сферою дії відповідних закономірностей, за межами якої застосування їх є неможливим і безглуздим. Спеціальними методами контролю є фактичні й документальні прийоми і способи дослідження фінансово-господарської діяльності підприємства, установи, організації.

Є. Кочерін писав: «Метод дослідження об'єкта залежить від характеру об'єкта і окремих його елементів. Стан та поведінка об'єкта контролю в цілому визначається за допомогою загальних методів контролю, а окремих характеристик об'єкта - за допомогою часткових методів» [7, с. 54]. Так, просторові, часові, кількісні, якісні та структурні характеристики об'єкта контролю пізнаються частковими методами контролю. Пізнання стану та поведінки об'єкта управління загалом вимагає використання всієї сукупності характеристик

об'єкта, об'єднання часткових методів у загальні, що набагато важче, ніж дослідження частковим методом якої-небудь однієї характеристики. Автор називає спеціальні методи частковими і стверджує про необхідність поєднання загальнонаукових і спеціальних методів під час наукового дослідження. Дійсно, для визначення стану та поведінки такого складного об'єкта контролю, як, наприклад, підприємство, слід враховувати такі групи характеристик або критеріїв:

- 1) зміна стану і поведінки підприємства чи його операцій частин у часі;
- 2) переміщення окремих операцій, частини або елементів підприємства (наприклад, сировини, матеріалів, готової продукції) у просторі;
- 3) зміна якісних, кількісних і структурних характеристик підприємства (або його операцій, частин) у просторі і часі.

Пізнання розглянутих груп характеристик досягається у разі використання загальних методів контролю, які складаються, у свою чергу, з необхідної сукупності часткових методів контролю. Використання методів контролю для пізнання характеристик реальних об'єктів управління є частиною контрольної діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень

На підставі проведеного дослідження було зроблено такі висновки:

1. Однією з причин недостатнього розвитку теорії фінансово-господарського контролю є відсутність єдності у трактуванні методології і методу контролю.
2. Метод фінансово-господарського контролю у вузькому розумінні є сукупністю прийомів та способів здійснення контролю, у широкому - системою теоретико-пізнавальних категорій, базових концепцій, наукового інструментарію, регулятивних принципів організації контролю.
3. Методологія контролю не може зводитися до будь-якого одного методу.
4. Розвиток сучасної теорії та практики фінансово-господарського контролю визначає тенденцію спеціальних методів контролю до збільшення.

1. Андреев В. Д. Практический аудит: Справочное пособие.- М.: Экономика, 1994.- 366 с.
2. Белобжецкий И. А. Финансово-хозяйственный контроль в управлений экономикой.- М.: Финансы, 1979.- 160 с.
3. Белуха Н. Т. Теория финансово-хозяйственного контроля и аудита: Учебник. К.: Вища школа, 1990.- 279 с.
4. Бутинець Ф. Ф., Бардаш С. В., Малога Н. М., Петренко Н. І. Контроль і ревізія.- Житомир: ЖІТІ, 2000.- 512 с.
5. Дерій В. А. Контроль і ревізія в сільському господарстві.- Тернопіль: Джура, 2002.- 64 с.
6. Кохановский В. П., Золотухина Е. В., Лешкевич Т. Г.,

- Фатхи Т. Б. Философия для аспирантов: Учебное пособие.- Ростов на Дону: Феникс, 2003.- 448 с.
7. Кочерин Е. А. Контроль в системе управления социалистическим производством.- М.: Экономика, 1982.- 216 с.
8. Лачинов Ю. 77. Бухгалтерия экономики.- М.: Компания «Спутник+», 2002.- 124 с.
9. Мельник М. В., Пантелеев А. С, Звездин А. Л. Ревизия и контроль: Учебное пособие / Под ред. проф. М. В. Мельник.- М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2004.- 520 с.
10. Мурашко В. М. Хозяйственный контроль и комплексная ревизия в торговле.- К.: Вища школа, 1979.- 207 с.

11. УсачБ. Ф. Контроль і ревізія: Підручник.-К.: Знання-номика, 1982.-232 с.
Прес, 2001.- 253 с.
12. Шниг А. А. Ревизия и контроль в торговле.- М.: Эко-научного нознання.- Л.: Знание, 1975.
13. Штофф В. А. Современные проблемы методологии

S. *Ivakhnenkov*

METHODOLOGY OF THE FINANCIAL-ECONOMIC (BUSINESS) CONTROL

The article is devoted to the problem of determination of the method of financial-economic control in the economic literature. Basic scientific notions of the category, method, and methodology in relation to science of the business control are analyzed.